

TÜRKİYE-KAZAKİSTAN ORTAK MÜZİK ETKİLEŞİMİ PROJESİ*

Gözde TEKİN**

Türkiye ve Kazakistan arasındaki ortak müzik kültürünü araştırmak için yapılan “*Türkiye-Kazakistan Ortak Müzik Kültürü*” adlı proje sonucunda ortaya çıkan ve UNESCO Türkiye Millî Komisyonu tarafından yayımlanan kitap, alanının uzmanları tarafından kaleme alınan altı yazıdan oluşmaktadır. Söz konusu Proje UNESCO Türkiye Millî Komisyonu, TÜRKSOY Teşkilatı ve Kazakistan UNESCO ve İSESCO Millî Komisyonunun işbirliği ile gerçekleştirilen alan araştırmasına ve yazılı kaynaklara dayanılarak iki toplumun ortak müzik kültürünü ortaya çıkartmayı hedeflemiştir. Araştırma Türkiye ve Kazakistan’dan katılan müzikolog ve halk bilimcilerle yürütülmüştür. Projenin alan araştırmasına Türkiye’den Doç. Dr. İsmet Doğan, Doç. Dr. Armağan Elçi, Doç. Dr. Cenk Güray, Yrd. Doç. Dr. Dilek Türkyılmaz, Yrd. Doç. Dr. Evrim Ölçer Özünel’den oluşan 5, Kazakistan’dan Prof. Dr. Elemanova Saida Abdrahimanovna, Doç. Dr. Muhtekeyev Bazaralı Jumagululu ve Doç. Dr. Askar Turganbayev’den oluşan 3 olmak üzere toplam 8 uzman katılmıştır. Projenin Kazakistan ayağına TÜRKSOY Genel Sekreteri Kazak bilim adamı ve müzik araştırmacısı Düsen Kaseinov da katılmıştır. Proje ile UNESCO’nun toplumlar arasındaki ön yargıların ortadan kaldırılması ve kültürler arasındaki diyalogun ve yakınlaş-

manın arttırılması yönündeki hedeflerine hizmet edilmesi amaçlanmıştır.

Uzmanlar tarafından kaleme alınan yazılarda iki ülkenin ortak müzik kültürüne yönelik konularda ele alınmış ve karşılaştırmalı değerlendirmeler yapılmıştır. Kitapta beş Türkçe bir de Kazakça makale yer almaktadır ve makalelerin İngilizce metinleri de kitapta mevcuttur. Ayrıca proje kapsamında yapılan alan araştırmalarına ait fotoğraflar Türkçe ve İngilizce bölümün arasında verilmektedir. Kitapta yer alan makaleler ve yazarları sırasıyla şöyledir: “*Tarihsel ve Güncel Müzik Kaynaklarında Şamanlık Geleneğinin İzleri: Kazakistan Türkiye Örneği*” (Doç. Dr. Cenk Güray), “*Түркімәдениетінің мұрасы және қазақ ындәстүрлі музыка тарихының бастауы*” (Prof. Dr. Elemanova Saida Abdrahimovna), “*Kazakistan’daki ve Türkiye’deki Müzik Geleneklerine ve Ezgi Yapılarına Karşılaştırmalı Bir Bakış*” (Doç. Dr. Armağan Elçi), “*Kıl Kopuzdan Tırnak Kemaneye*” (Doç. Dr. İsmet Doğan), “*Geçmişten Günümüze Kazak Halk Çalgıları*” (Yrd. Dr. Dr. Dilek Türkyılmaz), “*Efe’den Batır’a Kahramanlık Ezgileri: Kazakistan-Türkiye Örneği*” (Yrd. Doç. Dr. Evrim Ölçer Özünel).

Kitabın ilk yazısı olan “Tarihsel ve Güncel Müzik Kaynaklarında Şamanlık Geleneğinin İzleri: Kazakistan Türkiye Örneği” başlıklı yazısında Cenk Güray, “şamanlık” ge-

* Ölçer Özünel, Evrim, ed. Ankara: Grafiker Yayınları, 2014, ISBN: 978-605-62155-6-8, 235 sayfa.

** Gazi Üniversitesi Türk Halk Bilimi Bölümü Araştırma Görevlisi, Ankara/Türkiye, gozdetekin@gazi.edu.tr

leneğinin Türklerin İslam anlayışını etkilediğini ve özellikle müzikal simgelerin kullanımı açısından İslamiyet sonrası dönemde de etkisini sürdürüp değişik coğrafyaların kültür izlerini Anadolu'ya taşıdığını belirterek İslamiyet sonrası dönemde Anadolu'da yansımalarına değinmektedir. Güray, “şamanlık” geleneğinin Kazakistan'da baskı ve jirav kavramları altında hâlâ devam ettiğini, “şamanlık” geleneğinden gelen “iyileştirici” vasfın “baskılık”, “ozanlık ve destan anlatıcılık” vasfının ise “jirav” kavramı altında aktarıldığını belirtmektedir. Ayrıca proje kapsamında karşılaşılan bir kadın epik destan anlatıcısı olan Astanalı “ElmiraZhanabergenova” ve kızının dombra ve kıl kopuz eşliğindeki icralarından bahsetmektedir. Cenk Güray, yazısında son olarak Kazakistan ve Türkiye arasında “şamanlık” geleneğinden kalan yapılar üzerinden karşılaştırmalar yapmaktadır.

Elemanova Saida Absrahimovna, “Türk Kültür Mirası ve Geleneksel Kazak Müziğinin Tarihi” başlıklı makalesinde Kazak müzik kültürünün tarihî kökeni ve gelişimi hakkında bilgiler vermekte ve Kazak müziğinin gelişimini dört aşamada incelemektedir. Birinci aşama Orta Asya kültürünün etkisinde gelişen dönemdir ve Kazak müziğinin temelleri bu döneme dayanmaktadır. Absrahimovna ikinci aşamayı, “Türk Dönemi” olarak tanımlamaktadır. Üçüncü aşamanın ise Ortaçağ Türk kültürünün etkisinde olduğunu belirten yazar, dördüncü aşamanın on dördüncü yüzyılda Türk, Moğol ve Orta Asya kültürlerinin etkisi ile gelişme gösterdiğine değinmektedir. Absrahimovna, tüm bu aşamalar-

daki müzik aletleri, ezgiler ve türler hakkında bilgiler vermektedir. Ayrıca Kazak müziğinin çeşitli coğrafyalardan farklı toplulukların etkisi altında geliştiğini, farklı kültürlerden bağımsız düşünülmemeyeceğini belirtmektedir.

“Kazakistan'daki ve Türkiye'deki Müzik Geleneklerine ve Ezgi Yapılarına Karşılaştırmalı Bir Bakış” başlıklı makaleyi kaleme alan Armağan Elçi, Kazakların halk müziğinden, millî çalgıları olan “dombra”dan ve “şertpe” tekniğinden (Anadolu'daki karşılığı şelpe), Kazak âşık tarzı şiir geleneğinden bahsetmektedir. Elçi, yirmi bir Kazak ve Anadolu eserinin karar sesi, kalıcı ve geçici ses işaretleri, ses aralığı, ölçü ve biçim gibi özelliklerine yer vererek bu eserler arasında farklı açılardan karşılaştırmalar yapmakta, kendi deyimiyle “iki ülke arasında temel müzikal ortaklıklar keşfetmeye” çalışmaktadır. Ayrıca, Kazak ve Türk müziğinin köken bakımından aynı kaynaktan beslenmelerine rağmen her iki toplumun da içinden geçtiği farklı kültürel ve tarihsel yaşantılar ile uyum içinde ilerlediğine dikkat çekmektedir.

İsmet Çetin kitabın üçüncü yazısı olan “Kıl Kopuzdan Tırnak Kemaneye” başlıklı makalesinde “Kopuz” un farklı ağız, şive ve lehçelerdeki kullanımına değinmekte ve “kopuz” türlerinden bahsetmektedir. Kopuz'un Türk topluluklarındaki yerine ve değerine değinen yazar, Dede Korkut'un kopuzu nasıl icat ettiği ile ilgili efsaneye yer vererek “Dede Korkut ve Kopuz” arasındaki ilişkiyi açıklamaktadır. Yazısında farklı kopuz türlerinin gör-sellerine de yer veren Çetin, “Kazakis-

tan ve Türkiye’de Kıl Kopuz” başlıklı bölümde farklı kaynaklardan fikirlere yer vererek kıl kopuzun özelliklerine, yapımına ve kullanımına değinmektedir. Yazıda belirtildiğine göre Kazakistan’da yapılan araştırmalarda “Kılkopuz” Türkiye’deki “Tırnak Kemane” ve “Klasik Kemeçe” arasında benzerlikler gözlemlenmiştir.

Dilek Türkyılmaz, “Geçmişten Günümüze Kazak Halk Çalgıları” başlıklı yazısında öncelikle müziğin ve çalgıların Türk toplulukları arasındaki önemini ve anlamlarını tartışmaktadır. Davul, kopuz, dombra gibi müzik aletlerinin Orta Asya Türklerindeki yerine değinen Türkyılmaz, bu çalgıların özelliklerine, kullanım alanlarına, farklı Türk birlikleri arasındaki kullanım farklılık ve benzerliklerine de dikkat çekmektedir. Yazının devamında Kazakların kullandığı telli, nefesli ve vurmali çalgılar ele alınmaktadır. Telli çalgılardan olan “dombra”nın iki farklı türüne yer verilerek “çerterek çalma geleneği”nden (Anadolu’daki adı “şelpe” tekniği) ve Kazak halk edebiyatı ürünü olan “küy”den bahsedilmektedir. Kazakların dombroya verdiği değerin “atalarının kalbinin sesini, gönül şarkısını dinledikleri inancından” geldiğine yer verilmektedir. Ayrıca yazıda “dombra”nın kökeni ile ilgili iki, Kazak Türkleri arasında unutulmuş bir çalgı olan “jetigen”nin kökeni ile ilgili de bir efsane bulunmaktadır.

Evrım Ölçer Özünel, “Efe’den Batır’a Kahramanlık Ezgileri: Kazakistan-Türkiye Örneği” başlıklı yazısında “müzikle ifade edilen kahramanlık olgusunu ve kahramanın doğayla ilişkisini” Türk ve Kazak kültürleri üzerinden inceleyerek, iki

kültür arasındaki benzerlikleri tartışmaktadır. Yazıda her iki kültürün de ortak kültür kodları arasında yer alan Dede Korkut ve müzik eşliğinde hikâye anlatma geleneğine, Anadolu âşıklık geleneği ile Kazak “cıravlık” geleneği arasındaki benzerliklere ve Kazak Batır kültürü ile Anadolu’daki Efe kültürü arasındaki benzerliklere yer verilmektedir. Ölçer Özünel, müzik unsurlarının belirleyicilerinden birinin de toplumun yaşam tarzı olduğunu belirterek, doğayla uyum içinde yaşayan toplulukların hikâye ve destanlarında müzik formlarının daha pastoral olduğuna ve doğa olaylarının güçlü bir şekilde tasvir edildiğine dikkat çekmektedir. Ayrıca kahramanlar, kahramanların özellikleri ve yol arkadaşları, icra sırasında icracıya, ezgiye ve enstrümana duyulan saygı bağlamında da Türk ve Kazak kültürlerinin ortak yönlerinin var olduğuna ve hâlâ korunduğuna değinmektedir.

“Türkiye-Kazakistan Ortak Müzik Kültürü Projesi” kapsamında yayımlanan bu kitapla, Türk ve Kazak toplumlarının ortak müzik kültürünün müzik icraları ve icracıları, icra ortamları, çalgıları, ezgileri, söz yapıları gibi birçok ögesi okuyucuya sunulmuştur. Toplumlar arasındaki ön yargıların ortadan kaldırılması ve kültürler arasındaki diyalogun ve yakınlaşmanın artırılması hedefine hizmet eden proje ve kitap iki ülkenin Somut Olmayan Kültürel Mirasının araştırılması, tanıtılması ve ulusal envanter ve çok uluslu dosya hazırlanmasına katkı sağlanması bakımından çok önemli bir görev üstlenmiştir.